

פסקי תשובות אורח חיים סימן קלה אות א - ב

א. מקור תקנת קריאת התורה ומנין הקרואים, ולקראו שלא ביום קריאה

מ"ב בפתיחה לסימן: כתב הרמב"ם (בפ"ב מהל' תפילה) משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני וחמישי בשחרית כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת תורה, ועזרא תיקן שיהו קורין גם במנחה בכל שבת וכו' ובשני וחמישי שלשה בני אדם ולא יקראו פחות מעשרה פסוקים. והוא עפ"י הגמ' (ב"ק פ"ב א) וילכו ג' ימים במדבר ולא מצאו מים¹ דורשי רשומות אמרו אין מים אלא תורה וכו' עמדו נביאים שביניהם ותיקנו להם שיהו קורין בשבת ובשני וחמישי כדי שלא ילינו ג' ימים בלא תורה. וכיון² שמשה רבינו היה הנביא הגדול וכל הנביאים שבדור מבית דינו הם, ועוד שלא עשו דבר אלא בהסכמתו, לכן יחס הרמב"ם התקנה למשה רבינו.

ובהמשך דבריו מביא המשנ"ב דברי הירושלמי (פ"ד דמגילה) דמשה רבינו תיקן לישראל שיהו קורין בתורה בשבתות וימים טובים וראש חודש וחול המועד, והמשך דברי הירושלמי שעזרא הוא שתיקן שיהיו קורין בתורה בשני וחמישי ובשבת במנחה, אמנם כבר כתבו הראשונים³ (בריש מס' מגילה) שאין סתירה בין התלמודים, דכיון שעזרא תיקן מנין העולים בשני וחמישי ובמנחה דשבת לכן נקראת התקנה על שמו.

ומנין ז' קרואים בשבת וששה קרואים ביום⁴ וחמשה קרואים ביום טוב הוא⁵ מתקנת משה רבינו, ומדברי הזה"ק (פ' ויקהל המובא גם במ"א ריש סימן רפ"ב) מוכח⁶ שגם סדר קריאת הפרשיות⁷ מתקנת משה רבינו הוא.

ולכן אסור⁸ להחליף את סדר הקריאות של שבתות וימים טובים ומועדים ושני וחמישי (ואם טעו וקראו קריאה אחרת עיין להלן אות ז'), וכמו"כ איסור גמור⁹ לקרוא בתורה בימים שלא הותקנו לנו ע"י אדון הנביאים, ואפילו¹⁰ בלא ברכות לפנייה ולאחריה אין לקרוא בספר תורה בציבור, זולת במקומות ובימים שמקובל¹¹ לנהוג כן מצדיקים קדושי עליון.

ב. חובת היחיד לשמוע קריאה, וחובה לנשים, ושמיעתה ברמקול

שם: כתב הרמב"ם (בפ"ב מהל' תפילה) משה רבינו תיקן להם לישראל שיהו קורין בתורה ברבים בשבת ובשני וחמישי כדי שלא ישהו שלשה ימים בלא שמיעת התורה. ועפ"י דברי הב"ח (סימן תרפ"ה) חיוב הקריאה בשבת ויו"ט הוא מדין תורה, שהרי משה רבינו תיקנה, אמנם שאר גדולי הפוסקים¹² חלקו עליו דאף שמשה רבינו תיקנה, נחשבת לדברי סופרים וכתקנת נביאים.

1. ובפמ"ג (א"א ריש הסימן) "קשיא והא בכל יום קורין ק"ש והוי תורה, וצריך לומר דמלבד זה צריך לעסוק בתורה, ואפשר שלא ילכו בלא תורה מתוך הכתב דווקא", ובתורת חיים סופר מתוך דבעינן זכות ת"ת דרבים.
2. כסף משנה על הרמב"ם שם.
3. עיין מאיר, רשב"א, ריטב"א, תוס' רא"ש. ובר"י ורא"ש הגירסא בירושלמי להדיא כן "עזרא תיקן להם לישראל שיהיו קורין שלשה בשני וחמישי ובמנחה". והנה, קריאה"ת דיו"ט ר"ח וחיה"מ המוזכר בירו' שמשרע"ה תיקנו, גם בבבלי מפורש זה (בסו"מ מגילה) דמשה תיקן לישראל ללמוד הל' חג בחג וכו' והכוונה גם על קריאה"ת מענינו של יום, וכמ"ש בחק יעקב סי' תכ"ח (הו"ד בשעה"צ שם סק"ה). וקריאה"ת דתעניות נתקן ע"י חכמי המשנה עפ"י אמסכתות מפסוקים - עיין ירושלמי תענית פ"ב הי"ד ומס' סופרים פ"ז ומגילה (ל"א א) ורמב"ם פ"א מהל' תעניות הי"ז.
4. מג"א ריש הסי' ושכן משמע ברמב"ם ובסמ"ק, שו"ע הרב סי' רפ"ב סעי' א'. ועיין פמ"ג א"א ריש הסימן שמפקפק קצת בזה, וע"ע שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' ל"ד בשם קרית ספר להמאירי ד"כ מוכח דלאו מתקנת משה רבינו הוא.
5. וכן מבואר בערוה"ש ריש סי' רפ"ב, ועפ"י האר"י ז"ל והשל"ה הק' ועו"ס עניני הפרשה שקורין בשבת משפיעה להשיג הארות והשפעות כעין הזמן ההוא כאו"א עפ"י מדרגתו, ומקורו בזה"ק (ויקהל ר"ה א), וכפי שכ' בס' דברי תורה ח"ט אות צ"ג.
6. ואף שמצינו בגמ' סו"מ מגילה דעזרא תיקן לישראל שיהיו קורין הקלות שבתות¹³ קודם עצרת וכו', יש לישב דמשה רבינו לא סידרם באופן של פרשיות מחוברות עפ"י הסדר שתיקן עזרא - שו"ת משנה הלכות שם, אמנם בשלחן הטחור ב"ר זהב סק"ד דגם חיבור הפרשיות השונות מקובל ממשנה ב"ר סיני, וצ"ל דשכחום ועזרא חזר ויסדס וכעין שכתבו כמה מהראשונים הנ"ל. ומיהו צ"ע ממנהג דבני ארץ ישראל לסיים החומש בג' שנים, אכן כבר ציין הרמב"ם בריש פ"ג מהל' תפילה שאין זה מנהג פשוט.
7. כמבואר בדברי הרמ"א סעי' ב' ובפוסקים שם.
8. ואם לא קראו אסור להשלים הקריאה ביום שאינו יום קריאה - ביה"ל ד"ה שבת (וע"ע להלן בהמשך הסימן פרטי דינים כיצד משלימים), ועיין שו"ת משיב דבר להנצי"ב סי' ט"ז בקהילה שחינכו ביכ"נ וארון קודש ורצה אחד לקרוא בס"ת בברכותיה, והשיב להם דהוא ברכה לבטלה ואיסור גמור. ובשו"ת משנ"ה ח"ד סי' ל"ג דכמו"כ אין שום היתר לקרוא בתורה ביום ראשון כדי להציל פוקרים מחילולי שבת כשעושין בר מצוה בשבת, ושאינו מליל שמח"ת שקורין בברכותיה, דשאני שמח"ת דכמה ענינים נוהגים בה שלא נוהגים בכל השנה.
9. שו"ת משנ"ה ח"ה סי' ל"ג.
10. כגון פרשת הנשיאים בתחילת חודש ניסן (עיין בדברינו בס' תכ"ח אות ז'), וקריאת משנה תורה בהושע"ר (עיין סי' תרס"ד אות א'), וכן יש נוהגין לקרוא בס"ת בלא ברכה בעת הכנסתו בראשונה לביה"כ, וכל כיוצא"ז שמקובל מדורות קודמים, ובלי ברכה, והאר"י ז"ל היה נוהג לקרוא שנים מקרא ואחד תרגום מס"ת, אך הדבר היה ביחידות ולא בציבור, וכן נהגו עוד צדיקים וגדולי ישראל.
11. עיין בארוכה בברכ"י ריש סימן זה, פרי"ח סי' קל"ט סק"ח, פמ"ג בפתיחה לסימן זה. וע"ע בפמ"ג דתמה מדוע לא נזכרה תקנת נביאים זו בין מנין מצוות דרבנן בסמ"ג בסוה"ס שחושב כל מצוות דרבנן. ואפשר עפ"י דברי רוב הפוסקים דחיוב תקנה זו הוא רק על ציבור ולא חלה על יחיד (וכדלהלן) אתי שפיר, דלא חשיב אלא מצוות שהן חיוב על כל יחיד ויחיד.

וכבר דנו גדולי הדורות¹² בגדר חיוב זה של קריאת התורה, האם חיובה מוטל על כל יחיד ויחיד, או שמא אין חלות החיוב לקרוא בתורה אלא על ציבור של עשרה אנשים, ולסברא זו הסכימו רוב האחרונים כי כן מוכח מדברי הגמ' והראשונים.

אמנם אף כי אין חלות חיוב על היחיד, מוטל על היחיד להשתדל לשמוע קריאת התורה בימים המתוקנים לכך ע"י משה רבינו ועזרא הסופר, ויש¹³ שהגדירו חובת השתדלות זו כעין החובה לענין תפילה בציבור, המתבאר בשו"ע (סימן צ' סעיף ט"ז) שצריך ללכת עד שיעור הילוך מיל (ח"י דקות) כדי להתפלל בציבור, וגדולי ישראל¹⁴ היו משלימים לעצמם בקריאה מתוך חומש את הפרשיות שדילגו מחמת אונס מלשמעם בציבור.

וכיון ששמיעת קריאה אינה חובה החלה על היחיד, לכן אין צריך¹⁵ כוונת שומע ומשמיע כדי לצאת ידי חובה, לא בברכות שלפניה ואחריה ולא בעצם קריאת התורה (ושאני מקריאת זכור ופרה וקריאת המגילה שחיובם מוטלות על היחיד), וכן אפשר¹⁶ לצאת חובת קריאת התורה גם כששומע ע"י רמקול אם כי לכתחילה ראוי¹⁷ להימנע מכך.

וכמו"כ אין¹⁸ אשה חייבת להשתדל לשמוע קריאה כיון שאין שייך ענין של 'ציבור' לגבי נשים, ומ"מ אם הן נמצאות בביהכ"נ בשעת קריאת התורה חייבות¹⁹ לשתוק ולהאזין שלא יהיה בכלל בזיון שקורין בתורת ה' והן אינן שומעות, ואם הן יוצאות מביהכ"נ קודם קריאת התורה שפיר דמי.

¹² בדברי הראשונים מצינו בראשון בתשובותיו סי' ע"ג דצריך כוונה לצאת ולהוציא בברכות התורה, משמע שחיובה על היחיד, ומאידך מצינו לרמב"ן במלחמות ה' (מגילה ה' ע"א) מפורש כתוב לאמור דחיוב קריאה על הציבור ואין חיוב על כל יחיד ויחיד, וכ"כ בשו"ת הרדב"ז ח"א סי' תקע"ב דהברכה נתקנה רק לעולה לתורה ולא כדי להוציא את השומעים (ומש"ה אין הציבור רשאים לברך כאו"א לעצמו, לאפוקי ממגילה שרשאים בכך), וכן מוכח מדברי התוס' (סוכה נ"ב ע"א ד"ה וכוין), ועל שיטה זו סמכו ידיהם רוב הפוסקים, וביניהם שו"ת נודע ביהודה תנינא סי' ט"ו, שו"ת צמח צדק סי' ל"ה (והביא ראה מהא דקטן עולה למנין ז' קרואים), סי' פעולת שכיר על מעשה רב סי' קע"ה בשם הגר"א ז"ע (ומביא ראה גם מהא דלא גזרו על קריאה בשבת מחשש דשמא יעברו ד"א ברשוה"ר כמו שגזרו על קריאת המגילה, כי מגילה מוטלת על היחיד ויש לחשוש, משא"כ קריאה רק על הציבור ומדכרי אהדדל), סי' סמיכה לחיים מהגר"ח פאלגי זצ"ל, ערוה"ש סי' ס"ט סעי' י"ד, שו"ת אמרי יוסף להגר"מ אריק זצ"ל ח"ב סי' קע"א (ומביא ראה מדברי השו"ע סי' קמ"ו ד"א דמהפך פניו ועוסק בענין אחר וכו'). ומאידך מצינו בהגהות יש נוחלין "אם לא שמע אפילו מילה אחת ואות אחת לא יצא ידי חובת קריאה כלל" (וע"ע בענין זה לקמן סי' קל"ז אות ג'), ובסי' ברכת שמואל (נבמות סי' כ"א) בשם הגר"ח מבריסק זצ"ל דס"ל דחיוב קריאה מוטלת על כל יחיד, וכן הוא בשו"ת אג"מ ח"ד סי' מ' (והנה מדבריהם משמע דענין החובה היא משום שמוטל על כל יחיד להשלים בכל שנה ושנה שמיעת חמשה חומשי תורה בציבור, מלבד החיוב דקריאת שמו"ת שהותקנה בזמן הגמ', וזה ג"כ ביסוד תקנת משה רבינו כדי שידעו בני"ה הדרך אשר ילכו בה והמעשה אשר יעשו, וזאת זולת הענין דלא ילונן ג' ימים בלא תורה, ולפי"ז מסתבר דאף לדבריהם דווקא הקריאה דשבת חובתה על כל יחיד ויחיד, משא"כ קריאת ב' ה' ומועדים, דהרי כל קריאות אלו קורין גם בשבת, וצ"ע). אך המסקנא למעשה כדעת רה"פ דאין החובה חלה על היחיד, עיין מסקנת הדברים בזה בסי' ציונים לתורה כלל טז', שו"ת הר צבי ח"א סי' נ"ח, מנחת שלמה ח"ב סי' ד' אות י"ד, שו"ת יבי"א ח"ז סי' ט' וח"ח סי' י"ד, תשובות והנהגות ח"א סי' קמ"ח וח"ג סי' ס"ה. ובדעת המשגיב בענין זה יש לכאוי סתירה, דבביה"ל סי' קל"ה סעי' י"ד (ד"ה אין מביאין) כותב דאין חלות חיוב על היחיד, ובסי' קמ"ו סעי' ב' ביה"ל (ד"ה ויש מתירים) כותב דעל כל איש ואיש מוטל החיוב דתקנת עזרא, ובפשיטות אפשר לתרצו דבסי' קמ"ו מיייר כשכבר נמצאים עשרה יחד ביום קריאה, דכיון שחל החובה עליהם בציבור ממילא חל החוב על כל יחיד ויחיד שנמצא בציבור זה להאזין לקריאת התורה ואף אם יש שם יותר מעשרה.

¹³ עיין אשל אברהם בושטאטש מהדו"ת סי' צ'. אמנם אם מוטל על כף המאזניים תפילה בציבור או שמיעת קריאת התורה יעדיף תפילה בציבור - שו"ת מנח"י ח"ז סי' ו', ובשו"ת אמרי יוסף שם דה"ה תפילה בזמנה או שמיעת קריאה יעדיף תפילה בזמנה. והאוחז באמצע שמו"ע והציבור הגיעו לקריאת התורה, לא ישתוק לשמוע הקריאה, ואף אם יודע שאח"כ לא יהיה לו מנין לשמוע קריאה - תשובות והנהגות ח"ב סי' ע', קובץ מבית לוי ח"יב תשו' מהגר"ש ואזנר זצ"ל, אבל אם אוחז בק"ש וברכותיה, עיין להלן אות י"ג. ולענין אם יכולים יחידים שלא שמעו קריאה לאסוף מנין אנשים ולקרא בתורה - עיין לקמן סי' קמ"ג אות ג'.

¹⁴ . במעשה רב אות קכ"ט כשהגר"א ז"ע יצא מבית אסורים צוה לבעל קורא שיקרא לפניו כל הפרשיות שחיסר (ומשמע מתוך ס"ת, אך בלי ברכות), ובקובץ התאחדות שכן נהג המהרי"ץ דושינסקי זצ"ל כשחיסר מחמת מחלה לשמוע קריאה היה אומרה אחר התפילה מתוך חומש, וכ"פ לנהוג למעשה בשו"ת רב פעלים ח"א סי' נ"ב וקצוה"ש סי' כ"ה סעי' י"ד. וטעמא דמילתא כי לבד החיוב לשמוע ז' קרואים איכא דין מצד המנהג הקבוע לממור את כל התורה בכל שנה ושנה (זולת השמו"ת שכאו"א קורא לעצמו), וכא דהרמ"א והמשגיב סק"ח, ועיין שו"ת אג"מ ח"ד סי' כ"ג, ולפי"ז לא יהיה הענין להשלים הקריאות שלא שמע אלא בקריאות דשבת, ולא בקריאות דשני וחמישי ומועדים וימים טובים, אמנם במשמרת שלום, (קוידנוב) סי' י"ג סק"ב כותב דאם מתפלל ביחידות, בכל הימים שיש בהם קריאה, יקרא לעצמו קריאת היום מתוך חומש, ומדבריו שם משמע דכיון דתיקנו הנביאים קריאה, מסדר התפילה הוא.

¹⁵ . וכדכתבין לקמן סי' קל"ז אות ג', וכן אם דילג מלשמוע איזה תיבות לית לן בה, אך לכתחילה יקפיד על כך ועכ"פ ישלים לעצמו מה שדילג על פי הענין הנ"ל לגמור כל התורה בכל שנה ושנה, וכדכתבין שם.

¹⁶ . תשובות והנהגות ח"א סי' קנ"ה.

¹⁷ . שם, להחמיר לשיטות הסוברים דגם בקריאה איכא דין שומע כעונה, וע"ע לקמן סי' רט"ו אות ג' לענין עניית אמן על ברכה ששומעים מהרמקול (ומש"כ בסי' הליכות שלמה פ"ב סעי' א' בשם מנחת שלמה סי' ט' שאין יוצאים כלל י"ח קריאה בשמיעה דרך רמקול, אינו מדויק, דבמנח"ש שם אין מזכיר בדבריו ענין קריאה, אלא דברים שצריכים לצאת בהם ידי חובה, וכבר כתב בסי' הנ"ל במילואים סי' י"ז בהגה"ה שדעת הגרש"ז זצ"ל היתה לדינא דהעיקר כהסוברים דקריאה היא חובת ציבור ולא חובת יחיד).

¹⁸ . שו"ת מהרש"ם ח"א סוס"י קנ"ה דכן מפורש בר"ן פ"ד דמגילה, שו"ת התעוררות תשובה ח"א סוס"י ה', שו"ת באר משה ח"ח סי' פ"ו דכן מסקנת הפוסקים דלא כמג"א הו"ד במשגיב סי' רפ"ב סק"י, וגם הוא כתב שלמעשה אין הנשים נוהגות לשמוע קריאה, וע"ע דעת תורה שם.

¹⁹ . שו"ת התעוררות תשובה שם. ובשו"ת ויברך דוד (הרפנס) ח"א סי' כ"ז דפ"י מסקנת רה"פ דקריאה חוב מוטל על הציבור ולא על יחיד מובן מדוע אין צריך כ"כ להקפיד על קטנים שישמעו קריאה (כמו שמצינו להקפיד לענין קריאת המגילה בסי' תרפ"ט), דקטן אינו מצטרף לענין 'ציבור', אם כי שלא יבואו לזלזל בזה בהיותם גדולים יש לחנכם לשמוע ובפרט בהתקרב לגיל בר מצוה.